ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN—POLONIA
VOL. XXV, 10 SECTIO H 1991

Katedra Ekonomii Politycznej
Wydziału Ekonomicznego UMCS

Elżbieta KOZYRA

Kształtowanie się poziomu i relacji cen podstawowych artykułów żywnościowych w latach 1980—1988

The Process of the Formation of the Level and Relations of the Prices for the Basic Food Items Between 1980 and 1988

1. Problematyka dotycząca kształtowania się poziomu cen oraz kształtowania się relacji cen nie jest w jednakowym stopniu przedmiotem zainteresowania autorów publikacji z dziedziny ekonomii. Trzeba nawet stwierdzić, że sprawy dotyczące poziomu cen zdecydowanie przesłoniły tak ważne dla kształtowania konsumpcji i produkcji zagadnienie relacji cen. Wynika to zapewne z różnego postrzegania pewnych zjawisk ekonomicznych. Przeciętny konsument zauważa w pierwszej kolejności to, o ile wzrasta lub maleje cena danego artykułu. Dużo później zwraca uwagę na to, że dany towar — mimo że jego cena wyrażona w złotych wzrosła — stał się tańszy w porównaniu z innymi towarami, których ceny wzrosły w jeszcze większym stopniu. A więc dużo później dostrzega zmianę relacji cen.

Relacje (proporcje) cenowe można rozpatrywać w różnych przekrojach [1]:

— ceny środków a ceny wytwarzanych za ich pomocą wyrobów,

— ceny danych wyrobów w kolejnych ogniwach obrotu od wytwórcy do konsumenta,

— ceny w kolejno po sobie następujących fazach przetwórstwa, np. cena bawełny, cena przędzy, cena tkanin surowych i gotowych,

— ceny wyrobów substytucyjnych,

— ceny wyrobów komplementarnych,

— ceny tego samego wyrobu na różnych współistniejących rynkach.

Oprócz tego można wyróżnić relacje następujące [2]:

— ceny artykułów żywnościowych i przemysłowych, w tym podstawowych i luksusowych,

---

[1] L. Miastkowski: *System cen w gospodarce socjalistycznej*, Uniwersytet Łódzki 1983, s. 12—14.

[2] Z. Krasiński, H. Mruk, H. Szulce: *Ceny a rynek*, PWE, Warszawa 1985, s. 175.

— ceny usług a ceny środków trwałych,
— ceny skupu a ceny artykułów żywnościowych,
— ceny skupu a ceny środków produkcji dla rolnictwa,
— ceny artykułów zakupywanych i ceny artykułów sprzedawanych przez ludność rolniczą,
— ceny na te same artykuły w różnych krajach.

2. Przedmiotem tej pracy jest analiza zmian poziomu i kształtowania się relacji cen między grupami artykułów dostarczającymi różnych składników odżywczych, a także relacje w ramach tych grup między artykułami substytucyjnymi. Oprócz tego w przypadku kilku artykułów dokonano analizy ich cen na dwóch różnych rynkach, tj. w handlu uspołecznionym i na targowiskach.

Doboru grup artykułów żywnościowych dokonano w oparciu o racje pokarmowe opracowane na podstawie norm zalecanych przez Instytut Żywności i Żywienia w Warszawie [3].

Jako kryterium podziału produktów spożywczych na grupy przyjęto zawartość w każdej z nich jednego lub kilku składników odżywczych. W związku z tym wyodrębniono 12 grup: 1. Produkty zbożowe; 2. Mleko i produkty mleczne; 3. Jaja; 4. Mięso, ryby, podroby, wędliny, drób, dziczyzna; 5. Masło; 6. Inne tłuszcze (oleje roślinne, smalec, słonina, margaryna); 7. Ziemniaki; 8. Warzywa i owoce bogate w witaminę C; 9. Warzywa i owoce bogate w karoten; 10. Inne warzywa i owoce; 11. Suche nasiona roślin strączkowych; 12. Cukier i słodycze.

Produkty występujące w ramach poszczególnych grup są substytutami pod względem zawartości określonych substancji niezbędnych w prawidłowym żywieniu. Np. w grupie 4 — 100 g mięsa dostarcza tyle pełnowartościowego białka i wtaminy B, co 100 g kiełbasy, 80 g wędlin trwałych (szynka, polędwica), 150 g ryb lub 120 g drobiu. W grupie 1 — 100 g mąki lu kaszy może zastąpić 135 g chleba lub bułki, albo 100 g grochu lub fasoli. Ser „żółty", który jest zakwalifikowany do grupy 2 może zastępować nie tylko mleko i sery twarogowe, ale również jaja kurze, mięso, wędliny, oczywiście za każdym razem w innych proporcjach wagowych. A więc nawet produkty należące do różnych grup mogą być w niektórych przypadkach stosowane zastępczo. Relacje cen między tego typu produktami nie są przedmiotem analizy w tej pracy. Ograniczono się tu do dwóch typów analizy poziomu i relacji cen:

A — analizy wewnątrzgrupowej,
B — analizy międzygrupowej.

3. Analizując w kolejnych latach poziom cen w ramach grup obliczano wskaźniki cen przyjmując za 100:

a) ceny z roku 1980, co pozwoliło określić wzrost cen poszczególnych artykułów na przestrzeni lat 1980—1988,
b) ceny z roku poprzedniego, co pozwoliło określić coroczny wzrost cen.

Analizą objęto lata 1980—1988, gdyż jest to — biorąc pod uwagę lata powojenne — okres bardzo wyraźnych zmian w dziedzinie cenotwórstwa, które zostały wprowadzone w ramach tzw. reformy gospodarczej. Przy czym obok zmian zasad ustalania cen i wprowadzenia nowych kategorii

---

[3] A. Szczygieł, J. Siczkówna, L. Nowicka: *Norma wyżywienia dla osiemnastu grup ludności*, PZWL, Warszawa 1970.

cen, zwracał zwłaszcza uwagę znaczny wzrost cen. Jako bazę porównań przyjęto rok 1980, gdyż w większości przypadków odzwierciedla on poziom cen z lat 70., zwłaszcza w odniesieniu do podstawowych artykułów spożywczych objętych analizą.

Przedmiotem analizy było 12 grup towarowych, a w ich ramach jeden (np. w grupie 3 i 7) lub kilka artykułów.[4] Doboru artykułów reprezentantów poszczególnych grup dla zbadania relacji wewnątrzgrupowych, a zwłaszcza międzygrupowych, dokonano biorąc pod uwagę powszechność ich spożycia, a także możliwość porównań międzynarodowych w przyszłych badaniach. Analizując relacje cen między poszczególnymi artykułami badano jak kształtują się ceny towarów w grupie w stosunku do jednego artykułu przyjętego jako podstawowy. Np. cenę chleba przyjmowano w poszczególnych latach za 1 i porównywano ją z cenami innych artykułów, czyli przeliczano ceny innych artykułów na chleb[5]. Za podstawę przyjęto obowiązujące w poszczególnych latach ceny detaliczne w handlu uspołecznionym i — tam, gdzie jest to zaznaczone — ceny na targowiskach. Informacje niezbędne do przeprowadzenia analizy pochodzą z Roczników Statystycznych GUS 1987, 1988 i 1989.

3.1. W grupie 1 w okresie objętym badaniem w największym stopniu wzrosła cena kaszy gryczanej (o 2325,9%), kaszy mannej (o 1248,6%), w najmniejszym stopniu — bułki kajzerki (o 529,0%) i chleba zwykłego (o 586,6%).

Dynamika wzrostu cen była w kolejnych latach zróżnicowana. Największy wzrost cen miał miejsce w roku 1981. W porównaniu z rokiem 1980 wzrosły one średnio o 167,8%. Wzrost cen w roku 1981 wahał się od 60% (bułka kajzerka) do 300% (kasza manna). W roku 1982 i 1983 ceny utrzymano na poziomie roku 1981. W następnych latach średni wzrost cen w tej grupie wyniósł: w 1984 r. — 36,6%, w 1985 r. — 43,8%, w 1986 r. — 11,1%, w 1987 r. — 20,3%, w 1988 r. — 48,1%.

Zróżnicowany wzrost cen spowodował zmiany relacji cen poszczególnych artykułów.

Ceny wchodzących w skład 1 grupy artykułów porównano z reprezentantem tej grupy, tj. chlebem zwykłym, którego cenę w każdym roku przyjęto za równą jedności. Wyniki porównań przedstawia tabela 1.

Najwyraźniej zmieniła się relacja między chlebem zwykłym a kaszą gryczaną, w zdecydowanie mniejszym stopniu między chlebem a kaszą manną. Minimalnie zmieniły się relacje między chlebem zwykłym a kajzerką i bułką wyborową.

Większość artykułów z tej grupy objęta była cenami urzędowymi: chleb, mąka pszenna, kasze (kasza gryczana do 1985 r.), od 1985 r. maka-

[4] Poszczególne artykuły odpowiadają następującym jednostkom wagi i pojemności: chleb zwykły — 0,8 kg, chleb razowy na miodzie — 1 kg, mąka pszenna, mąka wrocławska, kasza manna, kasza gryczana — 1 kg, makaron włoski — 0,5 kg, bułka pszenna wyborowa — 0,4 kg, bułka kajzerka — 0,05 kg, mleko — 1 l, twaróg, sery dojrzewające — 1 kg, konserwa „Turystyczna” — puszka 425 g, smalec, słonina, masło, margaryna, masło roślinne — 1 kg, olej — 0,5 l, warzywa i owoce — 1 kg, dżem — słoik 460 g, miód — słoik 0,5 kg, cukier, cukierki — 1 kg.

[5] Taką samą metodę stosuje się często dla przedstawienia relacji cen między poszczególnymi krajami. Por. Z. Krasiński, H. Mruk, H. Szulce: *op. cit.*, s. 187 i n.

Tab. 1. Relacje cen artykułów należących do 1 grupy przy przyjęciu jako podstawy porównań ceny chleba zwykłego
The relations of prices of articles belonging to group 1 taking as the basis of comparison the ordinary bread prices

Wyszczególnienie	1980	1981[a]	1984	1985	1986	1987	1988
Chleb razowy	1,31	1,31	1,60	1,92	1,93	1,94	1,87
Mąka pszenna							
wrocławska	1,00	1,44	1,45	1,58	1,57	1,24	1,52
poznańska	1,49	1,50	1,50	1,65	1,64	1,66	1,61
Makaron	1,49	2,06	2,55	2,31	2,29	2,31	2,33
Bułka							
wyborowa	0,90	0,75	0,85	0,92	0,95	0,95	0,97
kajzerka	0,15	0,10	0,11	0,12	0,12	0,12	0,14
Kasza							
manna	0,97	1,63	1,80	2,08	2,07	2,00	1,96
gryczana	4,03	4,38	4,50	6,15	7,96	11,78	14,24

[a] — takie same relacje w roku 1982 i 1983.

ron (w latach 1982—84 objęty był cenami regulowanymi).[6] Z dniem 4 marca 1985 r. wprowadzono maksymalny wskaźnik wzrostu cen umownych pieczywa piekarskiego pszennego w wysokości 40% w stosunku do cen tego pieczywa stosowanych w 1984 r.

3.2. Grupa 2 obejmuje mleko i jego przetwory. Dynamika cen dla lat 1980—88 wyniosła: dla mleka — 555,2%, dla twarogu tłustego — 525,0%, dla twarogu chudego — 650,0%, dla sera tylżyckiego — 855,6%, dla sera gouda — 860,0% i dla sera salami — 804,8%.

Najwyższy wzrost cen wystąpił w roku 1982 i wyniósł średnio 302%. W największym stopniu wzrosła cena sera salami (400%) i chudego twarogu (350%). W roku 1983 ceny nie uległy zmianie, a w 1984 r. wzrosły średnio o 9,7%. Zwraca uwagę fakt, że ceny twarogu tłustego nie ulegały zmianom od r. 1982 do r. 1985, a twarogu chudego do r. 1986.

W roku 1985 ceny mleka pozostały na poziomie roku 1984. Inne artykuły z tej grupy, tj. trzy gatunki sera dojrzewającego zdrożały średnio o 16,4%. Wzrost cen w roku 1986 wyniósł 6,7%, by w roku 1987 osiągnąć wysokość 17,4%, a w roku 1988 — 44,8%. Sery twarogowe i ser tylżycki podrożały w roku 1987 w takim samym stopniu (o 11,1%), a w roku 1988 sery twarogowe i ser gouda (o 50,0%).

Zmieniły się relacje cen serów twarogowych. O ile w roku 1980 cena 1 kilograma sera tłustego stanowiła równowartość 2 kilogramów sera chudego, o tyle w roku 1988 1 kilogram sera tłustego był równoważny 1,67 kilograma sera chudego. W znacznym stopniu zmieniły się relacje cen mleka i serów dojrzewających tab. 2).

Wynikają one głównie ze znacznie szybszego w latach 1980—88 wzrostu cen serów (ponad 800%) niż mleka (555,2%). W nieznacznym stopniu zmieniły się relacje cen mleka i serów twarogowych. W 1980 roku 1 kilo-

[6] Wykazy towarów i usług, na które ustalano ceny urzędowe i regulowane publikowano w Monitorach Polskich; w odniesieniu do artykułów objętych badaniem informacje pochodzą z: MP 1982 Nr 8 poz. 45, MP 1982 Nr 17 poz. 136, MP 1982 Nr 33 poz. 290, MP 1983 Nr 279 poz. 8, MP 1983 Nr 43 poz. 254, MP 1984 Nr 29 poz. 196, MP 1984 Nr 29 poz. 199, MP 1985 Nr 4 poz. 27, MP 1985 Nr 4 poz. 28, MP 1985 Nr 46 poz. 296, MP 1985 Nr 46 poz. 301, MP 1986 Nr 34 poz. 256, MP 1986 Nr 34 poz. 265, MP 1987 Nr 37 poz. 307, MP 1987 Nr 37 poz. 311, MP 1988 Nr 9 poz. 72, MP 1988 Nr 18 poz. 159.

Tab. 2. Relacje cen artykułów należących do 2 grupy przy przyjęciu jako podstawy ceny mleka „chudego”
The relations of prices of articles belonging to group 2 taking as the basis the prices of "thin" milk

Wyszczególnienie	1980[a]	1982[b]	1984	1985	1986	1987	1988
Twaróg							
tłusty	8,28	8,40	7,64	7,64	7,50	7,14	7,89
chudy	4,14	5,40	4,91	4,91	4,50	4,29	4,74
Sery dojrzewające							
tylżycki	15,22	19,00	20,91	22,73	22,50	21,43	22,63
gouda	17,24	20,00	20,91	24,55	24,25	22,86	25,26
salami	14,48	21,00	19,09	20,91	20,67	19,43	20,00

[a] — takie same relacje w roku 1981; [b] — takie same relacje w roku 1983.

gram sera tłustego równał się 8,28 litra mleka, a 1 kilogram sera chudego — 4,14 litra mleka. W roku 1988 1 kilogram sera tłustego równał się 7,89 litra mleka, natomiast 1 kilogram sera chudego — 4,74 litra mleka. Mleko i sery objęte były w badanym okresie cenami urzędowymi.

3.3. Grupa trzecia obejmuje tylko jaja kurze. Ponieważ znaczna część popytu na ten artykuł zaspokajana jest poza handlem uspołecznionym, analizę cen rozszerzono o ceny jaj na targowiskach.

Jest to jeden z nielicznych artykułów, którego cena — na przestrzeni ośmiu lat — nie tylko rosła, ale i nieznacznie malała, np. w handlu uspołecznionym w r. 1984 i na targowiskach w r. 1983 i 1984. Największy wzrost cen jaj, wynoszący 146%, miał miejsce w 1982 roku w handlu uspołecznionym. W ciągu ostatnich czterech lat objętych badaniem ceny rosły w każdym roku w zbliżonym stopniu, zarówno w handlu uspołecznionym, jak i na targowiskach. Efektem tego jest zachowanie w 1988 r. relacji cen na obu rynkach takich, jakie miały miejsce w 1980 r.

3.4. Grupę 4 reprezentuje mięso, ryby, wędliny, drób. Przyjmując za 100 ceny w roku 1980 — w roku 1988 wyniosły one dla poszczególnych artykułów: 898,3% łopatka, 988,9% schab, 713,3% boczek, 1333,3% wołowina z kością, 823,5% wołowina bez kości, 833,3% szynka wieprzowa gotowana, 850,0% polędwica wędzona, 908,1% kiełbasa zwyczajna, 1333,3% kiełbasa krakowska, 710,0% kiełbasa myśliwska, 1513,3% karp żywy, 1976,7% filety z morszczuka, 4058,8% śledź solony, 629,6% kurczęta, 1210,0% gęsi, 1045,5% konserwa mięsna „Turystyczna”.

Spośród 16 artykułów objętych analizą w 1981 r. wzrosła jedynie cena karpia żywego (o 166%), ceny pozostałych artykułów nie uległy zmianie. Nastąpiło to w roku 1982, wzrost cen wahał się wtedy w tej grupie od 585,2% (kiełbasa krakowska) do 82,5% (karp żywy). W roku następnym, tj. w 1983, zmieniły się jedynie ceny ryb i gęsi (średni wzrost o 16,2%). W latach 1984—87 rosły ceny prawie wszystkich artykułów. Nie wzrosły jedynie ceny karpia żywego i filetów z morszczuka w 1984 r. i ceny śledzi w 1985 r. Średni wzrost cen w tych latach wyniósł kolejno: 18,5%, 14,2%, 14,8%, 17,6%. Wzrost cen w roku 1988 był już znacznie wyższy i wyniósł średnio 53,2%.

Analizy relacji cen dokonano przez porównanie ceny kiełbasy krakowskiej z cenami pozostałych artykułów w tej grupie (tab. 3).

Grupa 4 jest grupą, w której występuje największe zróżnicowanie wzrostu cen i w związku z tym wyraźna zmiana relacji cen. Np. w 1980 r. 1 kilogram filetów z morszczuka odpowiadał 1 kilogramowi boczku lub

Tab. 3. Relacje cen artykułów należących do 4 grupy przy przyjęciu jako podstawy ceny kiełbasy krakowskiej (cena 1 kilograma kiełbasy krakowskiej = 1)
The relations of prices of articles belonging to group 4 taking as the basis the prices of "krakowska" sausage (the price of one kilo of the sausage = 1)

Wyszczególnienie	1980	1982	1988
Wieprzowina			
łopatka	1,09	0,68	0,74
schab	1,67	0,97	1,24
boczek	0,56	0,30	0,30
Wołowina			
z kością	0,56	0,49	0,56
bez kości	1,26	0,68	0,78
Szynka gotowana	3,33	1,49	2,08
Polędwica wędzona	4,07	2,03	2,60
Kiełbasa			
zwyczajna	0,81	0,51	0,56
myśliwska	3,70	1,62	1,97
Karp żywy	1,11	0,79	1,27
Filety z morszczuka	0,56	0,27	0,82
Śledź solony	0,31	0,16	0,96
Kurczęta	1,00	0,35	0,47
Gęsi	1,48	0,85	1,34
Konserwa „Turystyczna"	0,41	0,27	0,32

wołowiny z kością. Natomiast w roku 1988 1 kilogramowi filetów odpowiadało 2,8 kilograma boczku lub 1,5 kilograma wołowniy z kością. W 1990 r. cena 1 kilograma kiełbasy myśliwskiej równała się 11,8 kilograma śledzi solonych, a w 1988 r. relacja ta wynosiła 1 : 2. W 1980 r. cena jednego kilograma śledzi była ceną najniższą w tej grupie. Natomiast w roku 1988 ceny niższe od śledzi miało już 8 artykułów, m.in. łopatka, boczek, wołowina z kością i bez kości, filety z morszczuka, kurczęta.

W okresie objętym analizą ceny urzędowe obowiązywały na mięso wołowe, wieprzowe, przetwory z tych dwóch rodzajów mięsa oraz na kurczęta w sprzedaży reglamentowanej. Na ryby morskie obowiązywały ceny regulowane, natomiast na ryby słodkowodne i kurczęta poza reglamentacją ceny umowne.

3.5. W grupie 5 i 6 analizowano ceny tłuszczów zwierzęcych i roślinnych. Były to począwszy od roku 1982 ceny urzędowe.

Na przestrzeni lat objętych badaniem w największym stopniu wzrosły ceny masła o zawartości 73% tłuszczu (o 988,2%) i oleju sojowego (o 950,0%), w najmniejszym stopniu wzrosły ceny oleju uniwersalnego (o 455,6%) i margaryny mlecznej (o 515,4%).

W roku 1981 nie odnotowano żadnych zmian cen w tej grupie, w roku 1982 średni wzrost wyniósł 240,4%, w roku 1983 ceny utrzymano na poziomie roku 1982. W latach następnych zmiany cen były zróżnicowane, np. w roku 1985 miał miejsce 82,5% wzrost cen tłuszczów zwierzęcych i utrzymanie na dotychczasowym poziomie cen oleju uniwersalnego i margaryny; w 1986 r. nastąpiły znaczne, blisko 20% obniżki cen smalcu i słoniny, i niewielkie, bo średnio 7,8% podwyżki cen pozostałych tłuszczów. W r. 1988 również rozpiętość wzrostu cen była znaczna, od 20% w przypadku smalcu i słoniny do 80% w przypadku oleju sojowego.

W ciągu ośmiu lat najwyraźniej zmieniły się relacje cen między dwo-

ma rodzajami oleju. O ile w 1980 r. miały one jednakową cenę, o tyle w 1988 r. olej sojowy był o 8% droższy od oleju uniwersalnego.

Analizy relacji cen tłuszczów roślinnych i zwierzęcych dokonano przez porównanie ceny masła z cenami pozostałych artykułów z grupy 5 i 6 (tab. 4).

Tab. 4. Relacje cen artykułów należących do 5 i 6 grupy przy przyjęciu jako podstawy ceny masła o zawartości 73% tłuszczu (cena 1 kg masła = 1)
The relations of the prices of articles belonging to groups 5 and 6 taking as the basis the prices of butter with fat content 73% (the price of one kilo of the butter = 1)

Wyszczególnienie	1980[a]	1982[b]	1984	1985	1986	1987	1988
Smalec	0,41	0,46	0,38	0,55	0,42	0,41	0,36
Słonina	0,53	0,42	0,35	0,50	0,37	0,37	0,32
Masło (82,5% tł.)	1,47	1,25	1,14	1,26	1,26	1,26	1,24
Olej							
uniwersalny	0,26	0,25	0,19	0,15	0,15	0,13	0,14
sojowy	0,26	0,26	0,24	0,21	0,21	0,19	0,26
Margaryna							
mleczna	0,38	0,38	0,29	0,23	0,23	0,20	0,22
„Palma"	0,50	0,50	0 38	0,30	0,30	0,27	0,30
Masło roślinne	0,59	0,58	0,51	0,45	0,44	0,41	0,41

a — takie same relacje w r. 1981.
b — takie same relacje w r. 1983.

3.6. Grupa 7 zawiera tylko jeden artykuł — ziemniaki. Analizą objęto ceny w handlu uspołecznionym i na targowiskach.

Przyjmując za 100 cenę ziemniaków w roku 1980, w roku 1988 wskaźnik cen wyniósł 803,3 w handlu uspołecznionym i 657,1 na targowiskach, co daje jeden z najniższych wskaźników spośród objętych analizą artykułów.

Zwraca uwagę fakt, że do roku 1982 cena 1 kilograma ziemniaków była wyższa na targowiskach, natomiast od roku 1983 relacje te ulegają odwróceniu, wyższe ceny — średnio o ok. 8% — są w handlu uspołecznionym. Cena ziemniaków dwukrotnie spadała, zarówno w handlu uspołecznionym jak i na targowiskach. Miało to miejsce w roku 1983 i 1984. Przy czym zdecydowanie większe obniżki wystąpiły na targowiskach.

W handlu uspołecznionym obowiązywały na ziemniaki ceny regulowane.

3.7. Grupa 8 obejmuje warzywa i owoce o dużej zawartości witaminy C, do analizy wybrano kapustę kwaszoną, pomidory, ogórki kwaszone i pomarańcze.

W największym stopniu podrożały w ciągu ośmiu lat pomarańcze o 1275,0%. W tym samym czasie ogórki kwaszone o 864,9%, a kapusta kwaszona o 644,2%. Analizując cenę pomidorów wzięto pod uwagę handel uspołeczniony i targowiska. W każdym roku cena w handlu uspołecznionym była wyższa, np. o 1,4% w roku 1984 i o 29,8% w roku 1988. Na targowiskach dwukrotnie odnotowano obniżki cen, w 1985 r. o 7,2% i w 1986 r. o 13,9%, w handlu uspołecznionym o 6,8% w 1986 r.

3.8. Warzywa i owoce o dużej zawartości karotenu przydzielono do grupy 9. W analizie wykorzystano informacje o cenach marchwi w handlu uspołecznionym i na targowiskach.

Przyjmując za 100 ceny w 1980 roku wyniosły one w 1988 roku dla marchwi 654,7 w handlu uspołecznionym i 736,2 na targowiskach, 793,5 dla fasolki szparagowej.

W każdym roku cena na targowiskach była wyższa od ceny w handlu uspołecznionym, w 1980 r. o 10,5%, w 1981 r. o 19,6%, w 1982 r. o 32,2%, w 1983 r. o 24,6%, w 1984 r. o 24,4%, w 1985 r. o 29,7%, w 1986 r. o 15,6%, w 1987 r. o 17,0%, w 1988 r. o 24,3%.

3.9. W grupie 10 mieszczą się pozostałe warzywa i owoce, które mają tylko znaczenie energetyczne i zawierają składniki mineralne. Analizą objęto ogórki świeże, buraki, pietruszkę, jabłka II klasy, zarówno w handlu uspołecznionym, jak i na targowiskach.

W latach 1980—88 w największym stopniu wzrosły ceny jabłek w handlu uspołecznionym o 1228,5% (na targowiskach o 877,1%). Ceny pozostałych warzyw wzrosły w tym okresie średnio o ok. 600%. Należy odnotować obniżki cen w niektórych latach: jabłek w 1983 r., pietruszki w 1985 i 1986 r., ogórków świeżych w 1986 i 1987 r.

Tab. 5. Relacje cen artykułów należących do 10 grupy przy przyjęciu jako podstawy ceny jabłek II klasy (cena 1 kg jabłek na targowiskach = 1)

The relations of the price of second class apples belonging to group 10 taking as the basis the prices of butter with fat content 73% (the price of one kilo of apples = 1)

Wyszczególnienie		190	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Ogórki świeże	a)	1,96	1,31	2,28	3,27	3,65	3,96	3,23	1,64	1,47
	b)	1,45	0,94	1,66	2,32	3,22	3,33	2,80	1,24	0,89
Buraki	a)	0,38	0,31	0,43	0,64	0,50	0,52	0,66	0,32	0,26
	b)	0,42	0,39	0,53	0,79	0,68	0,67	0,75	0,41	0,33
Jabłka	a)	0,78	0,92	0,96	0,85	0,88	0,95	1,04	0,92	1,06

a) w handlu uspołecznionym; b) na targowiskach.

3.10. Grupę 11 reprezentują dwa artykuły: groch i fasola. Przyjmując za 100 ceny w 1980 roku — w 1988 wskaźniki cen wyniosły w przypadku grochu: w handlu uspołecznionym 1384,0, a na targowiskach 697,8; w przypadku fasoli odpowiednio 1237,8 i 571,2. Zróżnicowane tempo wzrostu cen w poszczególnych latach spowodowało zasadniczą zmianę relacji cen w handlu uspołecznionym i na targowiskach. W 1980 r. cena 1 kilograma grochu na targowiskach była o 62,8% wyższa niż w handlu uspołecznionym. W 1988 r. cena 1 kilograma grochu w handlu uspołecznionym była wyższa niż na targowiskach o 21,8%. Podobne zjawisko wystąpiło w przypadku fasoli. W 1980 r. jej cena była na targowiskach wyższa o 35,8% niż w handlu uspołecznionym. Począwszy od roku 1982 cena w handlu uspołecznionym zaczęła przewyższać cenę na targowiskach, w 1988 r. o 59,6%.

3.11. W grupie 12 przedmiotem analizy były ceny cukru, miodu, dżemu śliwkowego i cukierków czekoladowych, tzw. mieszanki.

Charakteryzuje tę grupę jeden z najwyższych wskaźników wzrostu cen. Porównując rok 1988 z rokiem 1980 cena cukru wzrosła o 1471,4%, miodu o 985,5%, dżemu śliwkowego o 3285,7%, cukierków o 1545,0%. W 1980 r. najtańszym artykułem był dżem, a najdroższym miód. Osiem lat później najtańszym artykułem stał się cukier, a najdroższym cukierki.

Zmiany relacji cen artykułów zaliczanych do grupy 12 w stosunku do artykułu reprezentanta przedstawia tabela 6.

Tab. 6. Relacja cen artykułów należących do 12 grupy przy przyjęciu jako podstawy ceny cukru (cena 1 kg cukru = 1)
The relations of prices of articles belonging to group 12 taking as the basis the price of sugar (the price of one kilo of sugar = 1)

Wyszczególnienie	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Miód	5,90	2,38	5,89	6,00	4,85	3,12	3,85	4,23	4,08
Dżem	0,67	2,00	1,16	1,14	1,18	0,83	0,90	1,12	1,44
Cukierki	5,71	5,71	5,22	6,39	5,96	4,42	4,97	5,69	5,98

4. Analizę relacji międzygrupowych przeprowadzono w oparciu o artykuły reprezentujące poszczególne grupy. Z każdej grupy wybrano po jednym artykule, z grupy 4 dodatkowo jeszcze dwa, gdyż jest to grupa najliczniejsza. Podobnie jak w analizie wewnątrzgrupowej wyodrębniono jeden artykuł, którego cenę w każdym roku traktowano jako 1 i z którym porównywano inne wybrane artykuły. Artykułem-reprezentantem wybrany został chleb zwykły, gdyż jest on podstawą większości diet. Informacje liczbowe dotyczące analizy międzygrupowej z wykorzystaniem reprezentantów poszczególnych grup przedstawia tabela 7.

Tab. 7. Relacje cen artykułów reprezentujących poszczególne grupy przy przyjęciu jako podstawy porównań ceny chleba zwykłego (cena 1 bochenka chleba zwykłego = 1)
The relations of prices of articles representing particular groups taking as the basis of comparison the price of ordinary bread (the price of one loaf = 1)

Wyszczególnienie		1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Mleko „chude"	a	0,43	0,18	0,63	0,63	0,55	0,42	0,43	0,44	0,41
Jaja kurze	a	0,55	0,32	0,78	0,88	0,67	0,56	0,56	0,66	0,66
Mięso wiep.	b	0,61	0,48	0,88	0,88	0,66	0,57	0,58	0,68	0,69
„łopatka"	a	8,81	3,69	15,63	15,63	14,00	12,31	12,36	11,88	11,52
Kiełbasa zw.	a	6,57	2,75	11,88	11,88	10,50	9,23	9,29	8,94	8,70
Morszczuk	a	4,48	1,88	6,25	8,13	6,50	6,73	9,00	10,00	12,89
Smalec	a	4,18	1,75	6,88	6,88	6,00	8,46	6,43	6,88	5,74
Masło	a	10,15	4,25	15,00	15,00	15,60	15,38	15,43	16,88	16,09
Olej uniw.	a	2,69	1,13	3,75	3,75	3,00	2,31	2,32	2,19	2,17
Ziemniaki	a	0,82	0,49	1,01	0,99	0,79	0,66	0,71	0,77	0,95
	b	0,94	0,51	1,06	0,94	0,73	0,60	0,65	0,70	0,90
Pomidory	a	8,40	4,23	6,81	7,75	10,60	8,42	7,29	9,75	8,33
	b	7,28	3,64	6,25	6,31	10,45	7,46	5,96	9,06	6,41
Marchew	a	1,58	0,80	1,44	1,78	1,45	1,16	1,51	1,61	1,68
	b	1,42	0,67	1,09	1,43	1,17	0,89	1,30	1,38	1,35
Jabłka	a	2,04	1,65	1,96	1,41	1,53	1,39	1,66	2,84	3,96
	b	2,61	1,79	2,03	1,67	1,74	1,47	1,61	3,08	3,72
Groch	a	3,73	1,56	6,09	7,00	5,35	4,12	4,18	4,88	7,52
	b	6,07	3,37	7,19	8,06	6,50	5,08	5,21	5,09	6,17
Cukier	a	1,57	0,66	2,88	2,88	2,60	3,46	3,57	3,44	3,59

a — ceny w handlu uspołecznionym; b — ceny na targowiskach.

Można tu wyodrębnić dwie podstawowe grupy artykułów. Do jednej należy zaliczyć mleko „chude", olej uniwersalny, ziemniaki na targowiskach, pomidory w handlu uspołecznionym i na targowiskach, marchew i jabłka na targowiskach. Są to artykuły, których w przeliczeniu na chleb można kupić w 1988 r. mniej niż w 1980 r. Wzrost cen tych artykułów był niższy niż chleba. Oznacza to, że chleb relatywnie podrożał. Do dru-

giej grupy należy zaliczyć te artykuły, których dynamika cen była wyższa od dynamiki cen chleba i których w roku 1988 można kupić więcej niż w roku 1980. Są to: jaja kurze, w handlu uspołecznionym i na targowiskach, mięso wieprzowe „łopatka", kiełbasa zwyczajna, filety z morszczuka, smalec, masło, ziemniaki w handlu uspołecznionym, jabłka i groch w handlu uspołecznionym i na targowiskach oraz cukier.

Porównując skrajne lata objęte badaniem należy stwierdzić, że w przypadku niektórych artykułów nie nastąpiły istotne zmiany relacji ich cen w porównaniu z ceną chleba. Przykładem może tu być mleko „chude", jaja kurze, olej uniwersalny, ziemniaki, pomidory, marchew, jabłka w handlu uspołecznionym. Dla wielu artykułów relacje te zmieniły się znacznie, np. dla mięsa wieprzowego, kiełbasy zwyczajne, filetów z morszczuka, smalcu, masła, jabłek na targowiskach, grochu i fasoli, a co istotniejsze były to zmiany różnokierunkowe.

Średni wzrost cen liczony dla poszczególnych grup był w większości przypadków zbliżony (poza grupą 1, 4, 11, w handlu uspoł. 12) i wynosił ok. 800% w r. 1988, biorąc za 100% ceny z roku 1980.

W ciągu ośmiu lat w największym stopniu wzrosły ceny artykułów zaliczonych do grupy 12, 11 (ale tylko tych, które kupowane były w handlu uspołecznionym, gdyż na targowiskach wskaźnik wzrostu cen był najniższy spośród wszystkich grup), 4 i 1.

Zwraca uwagę fakt, że w tych grupach, w których badano ceny w handlu uspołecznionym i na targowiskach, zawsze niższa dynamika cen dotyczy cen na targowiskach.

Wskaźniki cen artykułów-reprezentantów poszczególnych grup w roku 1988 przy przyjęciu za 100 cen z roku 1980 przedstawia tabela 8.

Tab. 8. Wskaźniki cen artykułów-reprezentantów poszczególnych grup
The indices of the prices of articles-representatives of particular groups

Grupa		1988 1980=100	Grupa		1988 1980=100
1	a	1078,1	8	a	873,8
2	a	792,1	9	a	728,1
3	a	815,9	10	a	901,2
	b	771,0		b	803,3
4	a	1239,2	11	a	1310,9
5, 6	a	805,3		b	634,5
7	a	803,3	12	a	1921,9
	b	657,1			

a — ceny w handlu uspołecznionym; b — ceny na targowiskach.

5. Wnioski. Analizując zmiany relacji cen podstawowych artykułów żywnościowych w latach 1980—88 należy stwierdzić przede wszystkim brak jakichkolwiek stałych tendencji, które można by odnieść do wszystkich objętych badaniem wyrobów. W przypadku wielu artykułów widoczne są jedynie wyraźne zmiany relacji cen w latach 1981—82 i stopniowy powrót w roku 1988 do relacji z roku 1980, np. w analizie międzygrupowej mleko „chude", bułka wyborowa, jaja w handlu uspołecznionym, olej uniwersalny.

Stałą tendencją jest wzrost cen wszystkich artykułów, z tym, że dynamika tego wzrostu jest zróżnicowana. Tam, gdzie ingerencja państwa

była najmniejsza nie występowały skokowe zmiany cen, a ich relacje nie zmieniały się z roku na rok w sposób chaotyczny. Przykładem są tu artykuły tzw. zielonego rynku z grupy 7, 8, 9, 10 i 11 (w grupie 11 tylko artykuły sprzedawane na targowiskach, gdyż w handlu uspołecznionym wskaźnik wzrostu cen był więcej niż dwukrotnie wyższy). Można wyróżnić takie relacje cen między artykułem przyjętym jako podstawa porównań a artykułem porównywanym, które w ciągu lat objętych analizą nie zmieniły się znacznie, np. bułka kajzerka, twaróg „chudy", wołowina z kością, cukierki w analizie wewnątrzgrupowej, jak też takie relacje, które zmieniły się w większym stopniu, ale nie można ich określić jako znaczące, np. kasza gryczana i sery dojrzewające w analizie wewnątrzgrupowej oraz masło w analizie międzygrupowej.

Dla większości artykułów — mimo krótkookresowych zmian — utrzymały się dotychczasowe relacje cen, wewnątrzgrupowe jak i międzygrupowe. Można to zaobserwować zarówno w odniesieniu do artykułów objętych cenami urzędowymi, regulowanymi, umownymi, jak też do tych artykułów, które znajdowały się w grupie towarów reglamentowanych i w grupie poza reglamentacją.

Wyraźna zmiana relacji cen nastąpiła w roku 1981, a zwłaszcza w roku 1982, tj. wtedy gdy ingerencja państwa w tworzenie cen była stosunkowo najmniejsza. Zakładano bowiem wtedy, że ingerencje administracyjne dotyczyć będą tylko cen urzędowych, a ceny regulowane i — przede wszystkim — umowne pozostaną niezależne. Była to niezależność pozorna. Ceny nie mogły kształtować się swobodnie, a ich relacje z każdym rokiem zbliżały się do relacji z roku 1980. Począwszy od 1982 roku ceny regulowane przedsiębiorstwo rzeczywiście ustalało samodzielnie, ale na podstawie szczegółowo określonych „kosztów uzasadnionych". Rada Ministrów miała prawo — i korzystała z niego — zamrażać ceny umowne na 3-miesięczne okresy, wprowadzać okresowy zakaz podwyższania cen na określone grupy towarów, usług itp. Rozszerzenie w 1984 roku obowiązku ustalania cen umownych w oparciu o kategorię „kosztów uzasadnionych" — co było zresztą sprzeczne z przyjętymi na początku roku 1982 zasadami cenotwórstwa — spowodowało, że państwo znów kontrolowało wszystkie ceny, tak jak w roku 1980.

SUMMARY

Consumption and production are influenced not only by the level of process but above all by the price relations. The price relations (proportions) can be viewed in a number of different profiles, for example analyzing the price relations between the groups of articles providing different nutritional elements (inter-group analysis), and the relations within those groups between substitutional articles (intra-group analysis). On the basis of feeding norms recommended by the Institute of Food and Feeding, one can distinguish several groups of food articles, the criterion being the content of one of a few nutritional elements in each of them.

In the period between 1980 and 1988, those groups were characterized by differentiated increase of process in two profiles. The first is the one which concerns differentiation of the increase of process on a given item in individual years, the other refers to the differentiation of the increase of process for different items in a given year. It should be emphasized, however, that in the majority of cases the

price increase in both profiles does not depart from the average for all the articles, and the price relations between many articles in 1988 were shaped similarly as in 1980. A significant influence was here exerted by the administrative interference of the state with the price formation, which caused that the prices did not have an objective character, and the relations between them underwent deformation. They reflected neither the production costs nor the conditions of market balance.